

Skog för alla i Roslagen

- utveckling av trakthyggesfritt skogsbruk genom dialog, utbildning och praktiska åtgärder

Norrtälje Naturcentrum Slutrapport 2020

NORRTÄLJE
KOMMUN

NORRTÄLJE
NATURCENTRUM

NORRTÄLJE
NATURCENTRUM

Omslagsbild: Bonnie Nilzon har genomgång i fält med kursdeltagare på Färsna gård.

Sammanfattning

Det finns ett stort behov att utveckla metoder som ger ett lönsamt skogsbruk med bibehållna naturvärden och sociala värden. Utöver hotet mot dessa mervärden finns idag bland skogsägare en etablerad rädsla för de risker som förknippas med det konventionella trakthyggesbruket. Skogsägarnas behov av alternativ är en enorm naturvårdsresurs som det saknas organisation för att ta vara på. Norrtälje Naturcentrum har därför tagit ett initiativ som syftar till att samla intresserade skogsägare och ge dem föutsättningar för att ställa om till ett hållbart skogsbruk som inte ska behöva äventyra deras ekonomi.

Under 2018 arrangerades en kurs i hyggesfritt skogsbruk för 20 skogsägare. Lika många deltagare fick under 2019-20 kostnadsfri rådgivning och 15 av dessa fick under samma period kostnadsfri trädmärkning. Kurs, rådgivning och trädmärkning ordnades med hjälp av konsulter från Naturkulturförmedlingen. Naturkultur är en av många varianter på hyggesfria skogsbruksmetoder, vi har på Norrtälje Naturcentrum valt att prata om *mervärdesskogsbruk* i ett försök att ringa in det väsentliga - skogsbrukets mervärden.

Som ett resultat av projektet ser vi fr.a. att vi lyckats tillmötesgå ett stort antal skogsägare i deras behov av kunskap, stöd och vägledning. Konkret kan vi också redovisa praktiska insatser i form av trädmärkning på 15 fastigheter och avverkning enligt märkningen på sex utav dessa. Tillsammans med de objekt som kommer att avverkas inom den närmaste framtiden utgör dessa sex områden exempel i vårt fortsatta pedagogiska arbete. Arbetet har kontinuerligt dokumenterats och utvärderats och vi har utifrån våra lärdomar satt ihop en serie informationsfilmer som nu finns tillgängliga för allmänheten på vår YouTube-kanal.

Norrtälje Naturcentrum har i och med projektet byggt upp ett nätverk av skogsägare och på så vis har vi kunnat skaffat oss en väldig massa kunskap om de behov som finns ibland dem. Vi kommer att fortsätta arbeta med kunskapsutveckling och stöd till skogsägare - en omställning har påbörjats och Norrtälje Naturcentrum har ett stort ansvar i att se till att den inte tappar farten.

Tobias Nilsson
Projektledare

Innehållsförteckning

Skog för alla i Roslagen

Bakgrund

- Ett skogsbruk för framtiden s.4-5

Metod

s.5

Resultat

- Kursen - två hela dagar med erfaren konsult s.6
- Rådgivning - tillämpning på specifika fastigheter s.7
- Trädmärkning - omställning i praktiken s.8
- Avverkning - skapandet av exempel s.9
- Fältvandring i våra exempelobjekt s.11
- Media och övriga resultat s.12
- Planer för framtiden s.13

Diskussion

s. 13

Bakgrund

Ett skogsbruk för framtiden

Behovet av att utveckla skogsbruksmetoder som är både lönsamma för ägaren och skonsamma mot naturen är idag stort. Skogar nära tätorter och skogsområden som genomkorsas av vandringsleder är exempel på områden där det är önskvärt att hitta brukningsformer som bevarar sociala värden men en omställning till ett mer varsamt skogsbruk är värdefull var den än sker. Alternativ till trakthyggesbruket brukar kallas hyggesfritt skogsbruk men för att fokusera på det väsentliga har vi på Norrtälje Naturcentrum valt att introducera begreppet *mervärdesskogsbruk*. Det finns inga särskilda kriterier för detta begrepp men det vi avser är ett varsamt skogsbruk som ger skoglig kontinuitet med flerskiktade bestånd, god virkeskvalité och bibehållna värden avseende natur, kultur och rekreation.

Norrtälje Naturcentrum vill med projektet Skog för alla utveckla arbetet med mervärdesskogsbruk i kommunen. Sedan det seminarium med 120 deltagare som genomfördes i samarbete med LRF och Roslagens Naturskyddsförening i oktober 2016 har vi vetat att det finns ett intresse från skogsägarnas sida. I kommunen finns dock få tydligt definierade exempel på mervärdesskogsbruk, trots att förutsättningarna här är mycket goda.

Hyggesfria skogsbruksmetoder kan ha många fördelar. Förutom bevarandet av naturvärden i skogen, exempelvis förekomst av marksvamp och flora, gynnas friluftsliv och besöksnäring gynnas, dessutom kan metoderna ge skogsråvara av högre kvalitet. Många kommuner i landet arbetar aktivt med detta i tätortsnära områden och egna skogsinnehav, och allt fler skogsägare börjar få upp ögonen för mervärdesskogsbruk. Många frågar sig om de verkligen *måste* kalavverka sin skog.

Flerskiktad skog i Östergötland skött enligt Naturkulturmodellen. Foto: Mats Hagner

I Norrtälje kommun finns av tradition ett bondskogsbruk med ljusöppna skogar, ofta med höga värden för friluftsliv och rekreation, i kombination med ett aktivt skogsbruk baserat på bland annat järnbruk och skogsbete. Idag handlar dock de dominerande skogsbruks-metoderna i allra första hand om ett tärande trakthyggesbruk, även om skogsnäringen fortgående utvecklar sina miljönormer.

Förutom en livlig diskussion kring skogsbrukets påverkan på klimatet finns idag en betydligt större medvetenhet om vad klimatförändringarna i sin tur har för inverkan på våra skogar och brukandet av dem. Stormar, bränder, skadedjursangrepp och torka är några av de risker som på senare tid påverkat skogsägare i valet av brukningsmetod. Här har alternativen till trakthyggesbruket seglat upp som något hållbart då den skogliga kontinuiteten kan medföra en högre motståndskraft. Dock är det fortfarande så att alternativen upplevs av de flesta skogsägare som olönsamma och krångliga, särskilt som det ofta saknas både fungerande infrastruktur och stöd från virkesuppköpare.

Det finns därför ett stort behov av insatser för de som med lite stöd kan tänka sig att prova på mervärdesskogsbruk. Projektet kom till för att möjliggöra utvecklingen av mervärdesskogsbruk i Norrtälje kommun genom dialog, utbildning och praktiskt stöd för omställning till det skogsbruk som förhoppningsvis ska kunna forma våra skogar under överskådlig framtid.

Metod

Med de huvudsakliga syftena att höja kunskapsnivån bland skogsägare samt att bidra med praktiskt stöd till de som vill prova på - eller helt ställa om till mervärdesskogsbruk valde vi att erbjuda utbildning samt kostnadsfria skogsbrukstjänster. Det var nödvändigt att för samtliga moment i projektet välja en genomgående inriktning och då det fanns ett väl utvecklade tjänster inom Naturkulturförmedlingen föll valet på deras konsulter.

Vilken trakthyggesfri metod som är bäst beror på vad skogsägaren vill ha ut av skogen. Naturkultur är bra för den som vill optimera den ekonomiska avkastningen. Det sker genom att alla träd synas och att de med bäst förutsättningar friställs så att de får utrymme att maximera sin värdetillväxt. På det sättet ökar andelen timmer och träden kan avverkas med grövre dimensioner. Dessa två ekonomiska faktorer gör att lönsamheten blir mycket bra i Naturkultur, det är också lätt att kombinera olika former av hänsyn till naturvärden och rekreation. Naturkultur passar därför för den som vill få ut många olika saker från sin skog samtidigt. Åtgärderna i projektet som utfördes med utgångspunkt i principerna för Naturkulturmetoden under 2018-2020 var följande:

- 1) Norrtälje Naturcentrum bjöd in skogsägare till en kurs som hölls under två helgdagar på Färsna gård. För vart och ett av de två kurstillfällena erbjöds tio platser. Vi fick in mer än 20 anmälningar från skogsägare i kommunen men några föll sedan bort p.g.a. förhinder. Deltagaravgiften var låg (300 kr) för att den inte skulle avskräcka mindre övertygade skogsägare.
- 2) Efter kursen erbjöd vi 20 skogsägare kostnadsfri rådgivning. Urvalsprincipen var först till kvarn och inbjudan gick främst ut till de som tidigare deltagit i kursen men även genom andra kanaler. Rådgivningen omfattade tre timmars genomgång av underlag för skogsfastigheten, ofta skogsbruksplan, tillsammans med konsult. En del av rådgivningen skedde i fält med demonstration av trädmärkning. Konsulten gav en övergripande introduktion av Naturkulturmetoden och specifika råd för varje enskild fastighet.
- 3) I dialog med konsult valdes sedan 15 lämpliga objekt ut bland de skogsägare som fått rådgivning. Det viktigaste kriteriet för urval av objekt var sannolikheten att avverkning skulle genomföras enligt kommande trädmärkning, något vi försökt utröna genom muntlig och skriftlig dialog med skogsägarna. När urvalet var färdigt kunde konsulten ägna varje objekt två dagars trädmärkning som markägaren fick kostnadsfritt. Inom Naturkultur innebär märkning i stora drag att en certifierad entreprenör enligt skogsägarens plan märker upp de träden som ska avverkas.
- 4) Med hjälp av konsulten kunde vi i projektets slutskede spela in informationsfilmer som ska spridas i olika digitala kanaler framöver. Syftet med spridningen av filmerna är att fler skogsägare ska kunna inspireras och lära sig om möjliga fördelar med mervärdesskogsbruk.

Resultat

Kursen - två hela dagar med erfaren konsult

Under 2018 var kursen projektets huvudfokus. Varje deltagare erbjöds en helg (två heldagar) med erfaren konsult och för var och en av de två helgerna fanns plats för tio deltagare. Kursen hade 22 anmälda deltagare med skogsinnehav i kommunen, varav några uteblev med kort varsel. Det är inte känt exakt var alla deltagare har sitt skogsinnehav men minst tio socknar i kommunen var representerade. Kursen blev mycket uppskattad av i princip alla deltagare och utbytet deltagare emellan var väldigt lyckat. Med ett enda undantag uppgav alla deltagare efter kursen att de var benägna att prova på hyggesfria metoder.

Den som ledde kursen var Bonnie Nilzon från Bodarna som är kontaktperson och trädmärkare i Naturkulturförmedlingen i fem stora skogslän i mellersta Sverige. Kursen omfattade följande tolv moment:

1. Trädens produktion av virke
2. Föryngring
3. Konkurrens
4. Naturvårdshänsyn
5. Ståndortsindex
6. Avverkningsmoget träd
7. Trädgrupp
8. Märkning av trädgrupper
9. När är skogen skiktad?
10. Vad säger skogsvårdslagen?
11. Ekonomi
12. Røjning

Kurs i mervärdesskogsbruk på Färsna gård, hösten 2018.

Rådgivning - tillämpning på specifika fastigheter

För att som skogsägare snabbt få en uppfattning om hur Naturkultur eller andra hyggesfria metoder skulle kunna fungera på den egna fastigheten kan en rådgivning från en konsult vara det som behövs. 20 deltagare från skilda delar av kommunen fick under 2019 och 2020 besök av John Nyberg som är certifierad trädmärkare på Naturkulturförmedlingen. Konsulten ägnade tre timmar åt varje fastighet och gick igenom underlag för skogsfastigheten, ofta skogsbruksplan, men även utvalda skogsbestånd i fält där trädmärkning demonstrerades. Varje skogsägare fick alltså en övergripande introduktion av Naturkulturmetoden och specifika råd för sin enskilda fastighet.

Generellt kan sägas att skogsägarna var påtagligt nyfikna men även misstänksamhet och oro förekom. Det fanns mycket tvivel kring frågor som rörde lönsamheten, tvivel som under rådgivningen ofta vändes till lättnad. I huvudsak medförde rådgivningen höjd kunskapsnivå hos projektdeltagarna men generellt ökade även acceptens och intresse för alternativ till trakthyggesbruk. Responsen var väldigt positiv från i princip alla deltagare, även de som inte var direkt kritiska till de konventionella metoderna. Således fick vi även in många intresseanmälningar för den kostnadsfria trädmärkning som var nästa moment i projektet.

Rådgivningen genomfördes på deltagarnas fastigheter.

Trädmärkning - omställning i praktiken

Trädmärkningen är en nyckel till kvalitetssäkring. Ekonomi, rekreation och biologisk mångfald väger lika i utgångspunkten för arbetet, men beroende på vad skogsägaren vill lägga tonvikten på kan detta anpassas, både som helhet för specifika områden. En viktig skillnad mot trakthyggesbruket är att trädmärkaren märker för att maximera nyttan på varje punkt i skogen, alltså genom att betrakta varje enskilt träd. Resultatet av skötseln blir på sikt en fullskiktad skog, med detta menas att alla åldrar återfinns över hela arealen, d.v.s. från groddplantor till fullvuxna träd. Högstubbar, lågor och död ved lämnas i lämplig grad, dessutom gynnas en naturlig balans mellan samtliga arter, löv som barr. Detta sammantaget blir en välkött trivselskog, både för människor och djur, samtidigt som den ger kontinuerlig avkastning och stigande grundvärde per hektar.

Intresset bland de som fått rådgivning var som sagt stort, även andra skogsägare som på olika sätt hört talas om våra tjänster hörde av sig. En handfull skogsägare som inte kunde rymmas inom projektets budget missade möjligheten att få kostnadsfri rådgivning och detsamma gällde trädmärkningen. Vi hade dock plats för 15 deltagare som under 2019 och 2020 helt utan kostnad fick två dagars märkning i skogsobjekt som man som ägare hade avsikt att avverka under den närmaste framtiden. Benägenheten hos skogsägare att nyttja trädmärkningen var det tyngst vägande argumentet i urvalet av deltagare i detta moment. I princip inget urval gjordes utifrån skogsbeståndens beskaffenhet då Naturkulturmetoden är möjlig att praktisera i nästan alla typer av skog.

Märkningen genomfördes alltså 15 objekt på i genomsnitt 3,5 ha. Utöver att totalt c:a 50 ha skog märktes upp inför avverkning var det många av skogsägarna som deltog i arbetet och kunde på så vis lära sig ytterligare om mervärdesskogsbruk genom praktiken.

John Nyberg, certifierad inom Naturkultur, demonstrerar trädmärkning på en fastighet i Edsbro socken.

Avverkning - skapandet av exempel

Av de c:a 50 ha skog som märktes avverkades c:a 21 ha inom tidsramarna för projektet. Detta skedde på sex olika fastigheter och objekten varierade i storlek mellan 2,5 och 4,5 ha. Generellt kan sägas att dessa objekt är delar av större bestånd som sannolikt kommer att få samma sorts skötsel i framtiden. Märkning och avverkning inom ramarna för projektet bör betraktas som början på en mer omfattande omställning, åtminstone på beståndsnivå.

Objekten går lätt att dela upp i två olika kategorier. Dels rörde det sig om tre fall (totalt 12,5 ha) av barrdominerad avverkningsmogen (80-120 år) blandskog. Vi kan inte säkert säga om dessa områden hade avverkats enligt trakthyggesmodellen utan projektets närvaro men det är inte otänkbart om man utgår ifrån att den är norm. Här skulle alltså den stora naturvårdsinsatsen ha varit i första hand en bibehållen kontinuitet. I samtliga objekt praktiserades varsam drivning och man sparade s.k. evighetsträd, död ved, kantzoner och för platsen naturlig vegetation.

Övriga tre fall (8,5 ha) utgjorde snarare kategorin ungskog dominerad av 20-40 år gamla träd. Här genomfördes vad som skulle kunna jämföras med vanlig gallring. Syftet var dock inte, som inom mer konventionella former av skogsbruk, att skapa ett homogent bestånd. Syftet var snarare att skapa förutsättningar för flerskiktad skog i ett tidigt stadium genom att ta vara på mångfalden. Skiktningen ska sedan bli mer påtaglig för varje gallring och nästa bör ske om 8-20 år.

Dessa sex områden som alltså redan avverkats utgör idag modell för skogsägare och entreprenörer i Norrtälje kommun och i regionen i övrigt. Norrtälje Naturcentrum kommer att kunna förlägga framtida pedagogiska aktiviteter i dessa objekt men även i något av de övriga sju som kommer att avverkas inom kort. Objektens geografiska spridning är så pass god att var och en av kommunens skogsägare ska ha ett exempel på rimligt avstånd, för detaljer se karta men angivelser nedan.

Gult: fem skogsägare som enbart fått rådgivning. Orange: nio skogsägare som fått rådgivning och märkning. Rött: sex skogsägare som även avverkat enligt märkning.

Avverkning har skett enligt märkning i ett objekt tillhörande kategorin avverkningsmogen skog. Edsbro socken, juni 2020.

Avverkning har skett enligt märkning i ett objekt tillhörande kategorin ungskog. Edsbro socken, juni 2020.

Fältvandring i våra exempelobjekt

Under försommaren ordnades en kostnadsfri fältvandring för att demonstrera två utvalda skogsobjekt i Edsbro socken. I båda objekten hade avverkning skett enligt trädmärkning utförd inom ramarna för projektet. Objekten var av skild karaktär; ett utgjordes av ungskog och det andra av avverkningsmogen skog. Trots rådande smittrisker, som vi givetvis tog hänsyn till i arrangemanget, anslöt 14 deltagare utöver de som representerade projektet och Norrtälje Naturcentrum. Deltog gjorde både skogsägare som på olika sätt deltagit i projektet och nya bekantskaper som överväger omställning till hyggesfritt skogsbruk. Fältvandringen blev ytterligare ett tillfälle för lärande, inspiration och utbyte. Även här var det konsulten John Nyberg som stod för innehållet som sorterades enligt följande:

- Ekonomi - möjligheter och risker med hyggesfria metoder
- Resiliens - ökad motståndskraft mot bl.a. angrepp, sjukdom och storm
- Föryngring - mindre av kostsamma insatser under omloppstiden
- Juridik - hyggesfria metoder och skogsvårdslagen
- Omställning - kom igång med hyggesfritt skogsbruk!

Fältvandring i avverkningsmogen skog i Edsbro socken.

Media och övriga resultat

Förutom det vi själva publicerade på hemsida och i sociala medier som Instagram och Facebook (#mervärdesskogsbruk) hade vi besök av Norrtälje Tidning som vid två tillfällen gjorde ordentligt bildreportage av projektet. Utöver detta gjorde SVT Nyheter Stockholm ett nyhetsinslag i vilket projektdeltagare, projektledare och konsult medverkade. Som en resurs för framtiden finns nu också åtta informationsfilmer på Norrtälje Naturcentrum YouTube-kanal. Filmerna utgör en snabbkurs i mervärdesskogsbruk kommer att spridas vid rätt tid och rätt sammanhang för att nå ut till så många av landets skogsägare som möjligt.

Nämnas bör även att en av projektdeltagarna, som även är skogsentreprenör, tillsammans med konsult tagit fram en praktisk manual för maskinförare som utför avverkningar enligt principerna för Naturkulturmetoden, något som förstås kan hjälpa näringen att ställa om. Samma skogsentreprenör säger sig idag nästan enbart utföra gallringar för omställning till trakthyggesfritt skogsbruk. Utöver det ordnar en annan av deltagarna under hösten 2020 på egen hand en kurs i hyggesfritt skogsbruk.

svt NYHETER

Nyheter Lokalt Sport SVT Play Barr

/ STOCKHOLM

Carl Wale skogsägare

00:04 / 01:49

Skogskonsult John Nyberg bedömer vilka träd som ska avverkas och vilka som ska stå kvar. Foto: Erika Walukiewicz/SVT

Visa alla (2)

Uppsving för skonsammare skogsbruk – inga fler kalhyggen

Faksimil från nyhetslänslaget i SVT.

Norrtälje Naturcentrum – Skog för alla - utveckling av trakthyggesfritt skogsbruk genom dialog, utbildning och praktiska åtgärder

Planer för framtiden

Projektets olika moment har löpande utvärderats under projektets gång och efter avslutade trädmärkningar (och avverkningar) försökte vi ta reda på hur deltagarnas syn på skogsbruk har förändrats på senare tid, delvis p.g.a. själva deltagandet. De 15 som fått kostnadsfri märkning bjöds in till att anonymt svara på fyra frågor i en webbenkät. Vi fick egentligen inte in ett tillräckligt stor mängd data för att kunna göra någon regelrätt analys men vi kan ändå redovisa vad som vanligtvis kom upp under respektive fråga:

1. Har ditt skogsbruk förändrats de senaste åren och i så fall hur?

Man strävar som skogsägare efter att få in mer löv i sina skogsbestånd, samt efter att skapa mervärden.

2. Om ja, vilka anledningar har funnits till att ändra ditt skogsbruk?

Här återkommer resonemang om mervärden som t.ex. rekreation, även framtida generationers behov av mervärden. Man vill slippa hyggen och ägna sig åt "roligare former" av skogsbruk. Vissa tar även upp mer rationella anledningar som risker med ett nytt klimat och skadedjur, någon nämner lägre kostnader.

3. Hur har deltagande i projektet Skog för alla påverkat ditt skogsbruk?

Mer kunskap, mer tankar kring kontuitet, och mer hänsyn till kvalitet är några exempel. Några har redan avverkat enligt märkning och andra planerar gallring enligt Naturkulturmetoden.

4. Hur många hektar skog kommer du att bruka trakthyggesfritt i framtiden?

Av de sju deltagare som svarade var det sex som angav areal. En av dessa sex verkade inte alls ha avsikter att bruka trakthyggesfritt men svar från övriga fem gav en intervall för totalsumman på 185-205 ha.

Diskussion

Intresset från kommunens skogsägare har varit överväldigande och resultaten har överträffat alla våra förväntningar. Förklaringen är delvis ett välkomnande upplägg med generösa erbjudanden för skogsägare, och duktiga konsulter som bidragit till att driva på utvecklingen av projektet. Men i första hand bör man nog försöka hitta förklaringarna i de behov som kanske inte tillräckligt har uppmärksammats av myndigheter, skogsbolag och andra betydande aktörer. Skogsägare står idag inför helt nya utmaningar i form av risker som kommer med ett förändrat klimat. Samtidigt växer kunskapen om brister i de förhärskande skogsbruksmetoderna. Bland skogsägare idag sprider sig en oro över hur skogsbruk påverkar biologisk mångfald, det väcker frågor som vi ständigt fått höra i dialog med projektdeltagarna. Man undrar som skogsägare om man måste göra som man gjort tidigare och om det verkligen inte finns alternativ till att kalavverka skogen. Projektet har här haft en viktig funktion då vi både kunnat ge svar och skänkt det stöd som kan utgöra förutsättningen för omställning hos den enskilde.

Med de resultat som uppnåtts i projektet och all bekräftelse av de behov som finns bland kommunens skogsägare är det ett självklart beslut för Norrtälje Naturcentrum att fortsätta arbeta med kunskapsutveckling och stöd till skogsägarna. Skog för alla kan genomföras på nytt i samma form (med nya deltagare) men vi har med hjälp av projektet också fått lärdomar och självförtroende nog för att utveckla nya projekt och idéer i samma anda!

Projektet är genomfört med finansiellt stöd från:

NORRTÄLJE
KOMMUN